

**ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ НАВИЧОК ЗДІЙСНЕННЯ ПОШУКОВО-
ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З УКРАЇНОЗНАВСТВА**

Основною дидактичною метою навчально-виховного процесу сучасної школи є формування в особистості способів і процедур творчого пізнавального пошуку – нових форм, методів, засобів пізнання дійсності та життєдіяльності; гармонійний розвиток інтелектуальних здібностей, дослідницьких умінь і навичок, творчого потенціалу учнів; виховання на цій основі активної, компетентної, творчої особистості.

Сьогодні основними ознаками культурності й освіченості особистості стають її інтелектуальний розвиток, високий рівень її самоосвіти, самовдосконалення та глибоке переконання в необхідності проведення активної пошуково-дослідницької діяльності з українознавства.

У контексті зазначеного актуальність нашого дослідження визначається необхідністю розв'язання нагальної проблеми – зміни традиційних підходів до організації навчально-виховної роботи зі старшокласниками, головним із яких має стати залучення учнів до пошуково-дослідницької експедиційної роботи з українознавства. Експедиційна діяльність, яка спрямована на формування творчих здібностей старшокласників у процесі дослідницької роботи, базується на тісній співпраці загальноосвітніх і позашкільних навчальних закладів [4, с. 83].

Зміст пошуково-дослідницької роботи з українознавства повинен охопити всі розділи фольклору (календарно-обрядова та родинно-обрядова творчість, героїчний епос, балади, ліричні пісні, казкова проза, історична проза, пареміографія, дитячий фольклор) та етнографії (народні промисли і ремесла, народне житло, вбрання, харчування, народні знання, світоглядні уявлення і вірування, звичаї, традиції й обряди).

У процесі роботи над цією проблемою ми звернули увагу на дослідження вікових закономірностей розвитку учнів (Б. Г. Ананьєв, П. П. Блонський, Л. С. Виготський, П. Я. Гальперін, А. В. Запорожець, Г. С. Костюк, В. Ф. Моргун, С. Я. Рубінштейн та ін.); технологічного підходу до проектування навчального процесу (В. І. Бондар, А. С. Нісімчук, О. С. Падалка, О. М. Пехота, О. С. Полат, Г. К. Селевко, С. О. Сисоєва, І. О. Смолюк та ін.). Також врахували положення Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті [2], принципи Державної національної програми «Освіта: Україна XXI століття» [1].

У Національній доктрині розвитку освіти в Україні наголошується на необхідності формування інтелектуального потенціалу держави. Відтак важливим завданням освіти є зростання рівня ефективності форм організації навчально-виховного процесу, орієнтованих на проведення пошуково-дослідницької діяльності учнівської молоді. Чільне місце серед них посідає українознавча експедиційна робота, під час якої створюються сприятливі умови для формування в учнів навичок пошуково-дослідницької діяльності [2].

Одним із принципів Державної національної програми «Освіта: Україна XXI століття» є національна спрямованість освіти, яка полягає в її органічному поєднанні з національною історією і традиціями, збереженні та збагаченні культури українського народу [1].

Характер і сутність дослідницької педагогічної технології, зорієнтованої на своєрідну пошуково-дослідницьку пізнавальну діяльність у контексті вироблення самим учнем власного досвіду творчої діяльності, осмислення досягнутого результату та можливостей подальшого самовдосконалення, розглянуто О. І. Анісімовою, С. П. Бондар, М. С. Гафітуліним, С. М. Коршуновим, З. А. Литовою, А. А. Лудченком, О. М. Пехотою, В. І. Романчиковим, Г. С. Сазоненко, В. М. Сіденко, М. В. Соловей, І. В. Усачовою, Г. С. Цехмістровою та ін.

Позитивний вплив дослідницької педагогічної технології на розвиток окремих творчих якостей особистості відображено у дослідженнях

С. С. Бакулевської, Г. К. Байдельникової, Н. А. Бойко, А. В. Губенка, В. П. Кисільової, Л. І. Корміної, І. А. Кравцової, О. Л. Кошелєва, Л. С. Левченко, Н. Г. Недодатко, В. А. Редіної, Б. Г. Скоморовського, В. І. Смагіна, В. В. Тесленка та ін.

Дослідженням проблеми формування пошуково-дослідницьких навичок в системі виховання творчої особистості дітей і підлітків займалися А. Біне, Г. Гарднер, В. Давидов, Д. Ельконін, І. Кларк, В. Крутецький, А. Макаренко, В. Сухомлинський, Б. Теплов та інші.

Педагогічні аспекти самореалізації творчої особистості, в тім числі у пошуково-дослідницькій діяльності, досліджують І. Бех, В. Кремень, В. Моляко, В. Паламарчук, В. Радул, О. Савченко, О. Сухомлинська. Педагоги можуть послуговуватися основними положеннями наукових праць, які розкривають закономірності й особливості формування творчих здібностей старшокласників у процесі дослідницької діяльності: теоретичні засади формування творчої особистості (Л. Виготський, Д. Ельконін, Г. Костюк, В. Роменець, С. Рубінштейн, С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін.); закономірності теорії особистісно орієнтованого виховання, розвитку особистості в шкільному й позашкільному навчальному процесі (І. Бех, І. Волков, І. Іванов, В. Кан-Калик, О. Караковський, О. Мудрик, В. Паламарчук, В. Рибалка, А. Сиротенко, Т. Сущенко та ін.); теорія розвивального навчання (В. Давидов, П. Гальперін, А. Запорожець, О. Леонтьєв та ін.).

Виконано ряд досліджень, присвячених окремим аспектам розв'язання цієї проблеми в позашкільних навчальних закладах. Це, насамперед, дослідження виховних технологій, що забезпечують духовний і творчий розвиток особистості (І. Бех, А. Сиротенко); розвитку здібностей особистості в процесі занять науково-технічною творчістю (В. Моляко); теоретичних засад і методичних підходів формування творчої особистості (Г. Пустовіт); теоретико-методичних засад формування практичного розуму цілеспрямованого учня (В. Вербицький); розвитку пізнавальних інтересів учнів (В. Редіна); формування творчої особистості в пошуково-дослідницькій діяльності

(О. Павленко); організаційно-педагогічні засади дослідницької роботи учнівської молоді в умовах сучасного позашкільного навчального закладу (В. Вербицький, В. Гаврилюк, Л. Ковбасенко, Р. Науменко, Л. Павлова, В. Редіна, Г. Пустовіт та ін.).

У наш час потребує теоретичного обґрунтування сучасна навчально-виховна система пошукової експедиційної роботи в школах і позашкільних навчальних закладах; організаційно-педагогічні умови та методика формування пошуково-збирацьких навичок старшокласників у процесі дослідницької діяльності з українознавства.

Формування пошуково-дослідницьких навичок старшокласників з українознавства буде здійснюватися ефективно, якщо забезпечимо дотримання таких організаційно-педагогічних умов:

- забезпечення функціональності всієї навчально-виховної системи, спрямованої на залучення учнів до пошуково-експедиційної діяльності;
- структуризація змісту навчально-виховної роботи, де враховуватиметься необхідність розвитку пізнавально-дослідницьких здібностей учнівської молоді;
- здійснення доцільного педагогічного керівництва всієї навчально-виховної діяльності й пошуково-дослідницької експедиційної зокрема;
- використання різноманітних способів вироблення в учнів навичок збирачів-дослідників під час проведення фольклорної та етнографічної експедицій;
- інтеграція діяльності загальноосвітніх і позашкільних навчальних закладів з підготовки і здійснення українознавчих експедиційних досліджень.

Процес вироблення навичок збирачів-дослідників під час пошуково-дослідницької діяльності розглядаємо як навчально-виховну систему, яка має відповідні структуру, форму організації та виконує певні функції [4, с. 84].

У процесі формування у старшокласників навичок пошуково-дослідницької діяльності потрібно враховувати важливість сенситивних періодів розвитку особистості (Л. Виготський, О. Леонтьєв та ін.). Ураховуючи те, що під час

кожного із них реалізація особистісного потенціалу не є однозначною й спирається на емоційну, духовну та інтелектуальну активність особистості, розглядаємо старший підлітковий вік як період фізіологічної та психоемоційної перебудови організму, самовизначення та самоактуалізації підлітків. Саме в цей період за умови суб'єктно-позитивного ставлення старшокласників до навчання зростає роль пізнавальної діяльності як мотивації до нього, навчальна діяльність стає навчально-творчою, пошуково-дослідницькою. Важливим є те, щоб у системі пошуково-дослідницької діяльності як різновидові навчально-творчої діяльності здійснювалися особистісний саморозвиток і самовизначення, формування пошуково-дослідницьких навичок і творчої активності, виховання креативної культури старшокласників.

Проблему формування пошуково-дослідницьких навичок старшокласників у процесі дослідницької діяльності розглянуто з позиції системного, особистісно-орієнтованого підходу, а також ефективності навчально-виховної роботи в загальноосвітніх навчальних і позашкільних навчальних закладах.

На основі аналізу сучасних психолого-педагогічних праць визначаємо такі підходи у розумінні поняття «дослідницька діяльність учнів», що розглядалась як науково-дослідницька (О. Анісімова, Г. Артемчук, Г. Цехмістрова та ін.), пошукова (В. Редіна, Б. Скоморовський), навчально-дослідницька (С. Коршунов, І. Кравцова, Н. Недодатко, Г. Пустовіт, І. Усачова).

Враховуючи неоднозначність визначень цього поняття, дослідницька діяльність старшокласників буде розглядатися нами як пошуково-дослідницька, що передбачає використання засвоєних раніше знань, умінь і навичок навчально-пізнавальної діяльності, перенесення їх у нові умови (експедиційні); комбінування та створення нових підходів до вирішення певних дослідницьких завдань.

Можемо сказати, що пошуково-дослідницька діяльність старшокласників сприяє не лише якісним змінам у структурі особистості, а й служить ефективним засобом навчально-виховної роботи загальноосвітніх і

позашкільних навчальних закладів, а також є важливим стимулюючим фактором розвитку творчої активності особистості.

Основними показниками за цих умов є висока результативність навчально-творчої діяльності учнів; їх постійне прагнення до творчого оволодіння новими знаннями та вміннями; професійна орієнтація й допрофесійна підготовка; високий рівень самоосвітньої діяльності.

На підставі результатів аналізу сучасних психолого-педагогічних концепцій формування творчих здібностей особистості було зроблено висновок про те, що сприятливим навчально-виховним середовищем для формування пошуково-дослідницьких навичок, творчої активності й самостійності старшокласників у процесі дослідницької діяльності, їх життєвої компетентності є креативні шкільний та позашкільний мікросоціуми.

Використання потенційних можливостей урочної та позаурочної пошуково-дослідницької діяльності у поєднанні з іншими видами творчої роботи, єдність навчання, виховання та розвитку, гармонія педагогічних впливів сучасної школи, соціуму, родини змогли б забезпечити найбільш високий рівень освіченості, розвитку й вихованості учнів відповідно до вимог сучасного науково-технічного та соціального прогресу. Такий підхід дасть змогу сформувати особистість, здатну до активного, позитивно-творчого осмислення і перетворення світу [3, с. 174].

Навчально-виховний процес, основу якого становить пошуково-дослідницька діяльність, передбачає застосування різноманітних форм навчально-виховної роботи (навчальні, обласні, Всеукраїнські конкурси, вікторини дослідницького спрямування, тижні науки, засідання й захисти МАН, семінари та науково-практичні конференції різного рівня тощо); форм організації дослідницької діяльності старшокласників (пошукові загони, експедиції, робота в архівах, бібліотеках, лабораторіях вищих навчальних закладів тощо).

Відповідно до сказаного можемо зробити висновок про важливість інтеграції діяльності загальноосвітніх, позашкільних, вищих навчальних

закладів щодо розширення можливостей навчально-виховного середовища, спрямованого на формування пошуково-дослідницьких навичок старшокласників з українознавства. Учні, у яких буде сформовано такі навички, зможуть всебічно вивчати кращі надбання духовної та матеріальної культури попередніх поколінь, їхній досвід виховання дітей і молоді на споконвічних національних ідеалах, досліджувати специфіку національного світогляду та світовідчуття, особливості національного характеру та менталітету.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Державна національна програма «Освіта: Україна ХХІ століття». – К. : Райдуга, 1994. – 62 с.
2. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті // Освіта України. – 2001. – 11–18 липня.
3. Тихенко Л. В. Національне виховання особистості у процесі пошуково-дослідницької роботи / Лариса Тихенко // Позашкільна освіта та виховання. Науково-методичний журнал. – 2007. – № 2. – С. 26–30.
4. Тихенко Л. В. Національне виховання та формування світоглядної свідомості творчої особистості засобами пошуково-дослідницької роботи туристсько-краєзнавчого напрямку. З досвіду Сумського обласного центру позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю / Лариса Тихенко // Імідж сучасного педагога. – 2008. – № 1–2. – С. 83–87.

Відомості про автора

- 1) Гончарук Валентина Анатоліївна;
- 2) кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української літератури, українознавства та методик їх навчання;
- 3) Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини;
- 4) кафедра української літератури, українознавства та методик їх навчання, доцент;
- 5) 0674735807;
- 6) narodoznavec@mail.ru
- 7) потрібен сертифікат учасника конференції.